

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาถึงเงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน กลไกและวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันโรคขาดสารไอโอดีน ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจาก กลุ่มผู้นำของหมู่บ้าน กลุ่ม อสม. กลุ่มแม่บ้าน ผู้ประกอบอาหารเลี้ยงเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ผู้บริหารโรงเรียน ครูอนามัยโรงเรียนภายในหมู่บ้าน แม่บ้านเจ้าของร้านขายของชำ คณะกรรมการกองทุนเกลือเสริมไอโอดีน และเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยบ้านแม่ณะ ตำบลแม่ณะ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ (เจ้าหน้าที่คนเดิมที่เคยดำเนินการกิจกรรมป้องกันโรคร่วมหมู่บ้านจอมศิริ) โดยใช้วิธีการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองทั้งหมดตลอดระยะเวลาในการศึกษา ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล แยกแยะข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์แล้วทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่ม/องค์กร ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. เงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันโรคขาดสารไอโอดีน

1.1 ความตระหนัก และความรู้ของชุมชน

กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นแกนนำในการประชุมปรึกษาหารือกับชุมชนที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาการขาดสารไอโอดีนที่ประสบความล้มเหลวในระยะแรก ผลการประชุมปรึกษาหารือได้นำไปสู่การศึกษาดูงานและนำความรู้ที่ได้รับมาปรับใช้ คือ การจัดตั้งกองทุนเกลือเสริมไอโอดีนขึ้น การดำเนินการแบบมีส่วนร่วมดังกล่าวทำให้การดำเนินการของกองทุนเกลือเสริมไอโอดีน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการแก้ไขปัญหาโรคขาดสารไอโอดีน โดยสามารถลดอัตราการขาดสารไอโอดีนลงได้อย่างน่าพอใจ นอกจากนี้แล้วยังได้มีการรณรงค์ในโรงเรียนประถมศึกษา เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้แก่เด็กนักเรียนและให้เด็กนักเรียนเป็นสื่อบุคคลไปกระตุ้นพ่อ แม่ ผู้ปกครองในการป้องกันโรคโดยการบริโภคเกลือเสริมไอโอดีนและดื่มน้ำผสมสารละลายไอโอดีน เพื่อแก้ปัญหาโรคนี้แก่

ลูก หลาน และตนเอง เป็นการปลูกฝังและเกิดความตระหนักถึงความจำเป็นในการใช้เกลือเสริมไอโอดีน การแก้ไขปัญหาคาดสารไอโอดีนมีการกระทำในโรงเรียนและชุมชน ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมการดำเนินงานจึงประสบผลสำเร็จด้วยดี

1.2 ความพร้อมของชุมชน

หมู่บ้านจอมคีรีเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ดั้งเดิม วิถีชีวิตของชาวบ้านยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมเอาไว้ ทำให้คนในชุมชนมีความรักความผูกพัน ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันเครือญาติ เมื่อชุมชนตระหนักและรับรู้ปัญหาของหมู่บ้าน จึงมีการรวมกลุ่มเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น โดยอาศัยการเรียนรู้จากการไปศึกษาดูงานหมู่บ้านที่ประสบผลสำเร็จ และอาศัยประสบการณ์ที่ล้มเหลวจากการดำเนินงานในระยะแรกมาเป็นบทเรียน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้หมู่บ้านมีความพร้อมในการจัดตั้งกลุ่มอย่างถาวร เพราะทุกคนมีความผูกพัน รักใคร่สามัคคีกันอยู่แล้ว กลุ่มต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาจึงมีความมั่นคงและดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง กลุ่มต่าง ๆ ที่หมู่บ้านจัดตั้งขึ้นมาต่างมีหน้าที่ตามบทบาทที่ได้รับ เช่น กลุ่มคณะกรรมการกองทุนจะมีบทบาทในการบริหารจัดการกองทุน กลุ่ม อสม. มีหน้าที่สร้างความตระหนัก ให้ความรู้ และกระจายน้ำเสริมไอโอดีน กลุ่มแม่บ้านมีหน้าที่ปรุงอาหาร จะใช้เกลือเสริมไอโอดีนในการปรุงรสอาหารทั้งภายในครอบครัวและในการปรุงอาหารเพื่อจัดเลี้ยงในโอกาสต่าง ๆ สำหรับกลุ่มผู้นำชุมชนมีหน้าที่ติดตามดูแล ควบคุม กำกับ และสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม/ องค์กรของหมู่บ้าน ประการสำคัญการที่บ้านจอมคีรีมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีความตั้งใจที่จะพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญก้าวหน้า ทำให้หมู่บ้านสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่งและมีการพัฒนาต่อไปอย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมของชุมชนของกลุ่ม อสม. กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มอื่น ๆ ในการทำกิจกรรมร่วมกันทุกชั้นตอน ทำให้ชุมชนมีความพร้อมและมีส่วนร่วมในกิจกรรมป้องกันโรคขาดสารไอโอดีนของหมู่บ้าน ส่งผลให้อัตราการเกิดโรคขาดสารไอโอดีนลดลง

1.3 การสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชน

ในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนของหมู่บ้าน ได้เปิดทำการโดยใช้สถานที่ส่วนหนึ่งของวิทยาลัยชาวบ้านเป็นที่ทำการ เมื่อมีผู้มาศึกษาดูงานหมู่บ้านและได้เห็นการจำหน่ายเกลือเสริมไอโอดีน องค์กรเอกชนที่เห็นความสำคัญจึงให้การสนับสนุนเกลือเสริมไอโอดีนแก่หมู่บ้านจำนวนหนึ่ง นอกจากนี้จากการติดตามนิเทศงานและการวิเคราะห์อัตราการขาดสารไอโอดีนในเด็กนักเรียนประถมศึกษาโรงเรียนบ้านจอมคีรี ของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเขียงดาว พบว่ากลุ่มตัวอย่างของหมู่บ้านมีภาวะขาดสารไอโอดีน

ในอัตราที่สูงมาก ในปีงบประมาณ 2537 สำนักงานสาธารณสุขอำเภอเชียงดาวร่วมกับประชาสงเคราะห์อำเภอเชียงดาว จึงสนับสนุนเกลือเสริมไอโอดีนให้แก่หมู่บ้าน เพื่อส่งเสริมให้ทุกครัวเรือนบริโภคเกล็ดดังกล่าว นอกจากนี้ยังสนับสนุนสารละลายไอโอดีนอย่างเข้มข้นเพื่อให้ทุกหลังคาเรือนนำไปผสมน้ำดื่ม ผสมน้ำปลาสำหรับปรุงอาหาร ในปีงบประมาณ 2541 เมื่อมีการนำนโยบายงาน สาธารณสุขมูลฐาน (สสม .) แนวใหม่มาให้คนในชุมชนดำเนินการคณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่ม อสม. ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาการขาดสารไอโอดีน จึงได้นำโครงการเหล่านี้บรรจุลงในแผนงานสาธารณสุขมูลฐานของหมู่บ้าน มีการจัดสรรเงินงบประมาณจำนวนหนึ่งสำหรับซื้อเกลือเสริมไอโอดีน มาจำหน่ายในกองทุนหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น มีการตรวจสอบเกลือที่จำหน่ายตามร้านขายของชำว่ามีการผสมสารไอโอดีนหรือไม่ และทางกลุ่ม อสม. ได้ขอความร่วมมือร้านชำเหล่านั้นให้จำหน่ายเกลือที่ผสมสารไอโอดีน นอกจากนี้เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ครองราชย์ ครบ 50 ปี กระทรวงสาธารณสุขได้สนับสนุนงบประมาณในการอบรมอาสาสมัครไอโอดีน และอาสาสมัครสาธารณสุขให้มีความรู้ในเรื่องโรคขาดสารไอโอดีน เพื่อให้เป็นแกนนำในการเผยแพร่ความรู้ให้แก่ประชาชนในหมู่บ้าน

1.4 ผลประโยชน์ที่หมู่บ้านได้รับ

ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมของชุมชน เมื่อชุมชนมีกิจกรรมการป้องกันโรคขาดสารไอโอดีน เช่น การจัดตั้งกองทุนเกลือก็ได้รับการสนับสนุนเกลือเสริมไอโอดีน จากหน่วยงานสาธารณสุขและจากองค์กรเอกชนอื่น ๆ ทำให้กองทุนได้รับประโยชน์ซึ่งส่งผลถึงสมาชิกกองทุนตลอดจนประชาชนในหมู่บ้านที่จะได้บริโภคเกลือเสริมไอโอดีน นอกจากนี้เมื่อคนในชุมชนได้ทราบและเห็นกองทุนของหมู่บ้านมีการจำหน่ายเกลือเสริมไอโอดีน จะทำให้ชุมชนได้รับรู้ ตระหนักถึงความสำคัญในการป้องกันโรคในระดับหนึ่ง และคนในชุมชนที่มาซื้อเกลือจากกองทุนจะช่วยประหยัดเงินได้ถึง 10 บาท ต่อการซื้อเกลือ 1 มัด เมื่อกองทุนแบ่งเงินปันผลยังได้รับผลกำไรจากเงินปันผลอีกครั้งหนึ่ง ประการสำคัญและเป็นวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกองทุนก็คือ ถ้าทุกหลังคาเรือนของหมู่บ้านบริโภคเกลือเสริมไอโอดีนอย่างต่อเนื่อง สมำเสมอ จะสามารถป้องกัน ถดอัตรา และขจัดภาวะขาดสารไอโอดีนของคนในชุมชนได้ในที่สุด ปัจจุบันนี้หมู่บ้านยังได้รับการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ในการทำโซลเตรมไอโอดีนจากสภากาชาดไทย ได้รับความรู้ในการทำโซลเตรมไอโอดีนจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่และศูนย์ส่งเสริมสุขภาพเขต 10 และสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเชียงดาว เป็นหน่วยงานที่สนับสนุนด้านการตลาด

และการบริหารจัดการกองทุน ธนาคารออมสิน สาขาอำเภอเชียงดาว ได้สนับสนุนงบประมาณจำนวน 5,000 บาท เพื่อเป็นเงินทุนของกลุ่มแม่บ้านในการทำไข่สดเสริมไอโอดีนขายภายในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ซึ่งได้รับความสนใจและการสนับสนุนจากชาวบ้านเป็นอย่างดี ทำให้หมู่บ้านได้รับผลประโยชน์ทั้งในด้านการป้องกันและลดอัตราการเกิดโรค ผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจ ทำให้ชาวบ้านมีอาชีพเสริมเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกด้านหนึ่ง

2. กลไกและวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันโรคขาดสารไอโอดีน

กลไกที่ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการป้องกันโรคขาดสารไอโอดีน ของหมู่บ้านแห่งนี้ คือ สิ่งที่อยู่เบื้องหลังของกลุ่มองค์กรของชุมชน ที่ทำหน้าที่เป็นกลไกในการกระตุ้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมการป้องกันโรค และสามารถทำให้อัตราการเกิดโรคลดลงอยู่ในระดับที่น่าพอใจ ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

2.1 บทบาทขององค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครไอโอดีน และกลุ่มนักเรียน ที่มีบทบาทในการเผยแพร่ความรู้ การติดตามตรวจสอบการใช้เกลือผสมไอโอดีนของครัวเรือน การตรวจสอบเกลือที่ร้านขายของชำในหมู่บ้านโดยกลุ่ม อสม. ผู้นำชุมชน และขอความร่วมมือชุมชนซื้อเกลือเสริมไอโอดีนไปบริโภค หรือให้เด็กนักเรียนเป็นผู้กระตุ้นให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง ใช้เกลือเสริมไอโอดีน สำหรับในโรงเรียนประถมศึกษาให้ครูอนามัยเป็นผู้ดูแลให้นักเรียนจัดเวรผสมสารละลายไอโอดีนในน้ำดื่ม ดูแลผู้ประกอบอาหารกลางวันในโรงเรียนปรุงรสอาหารด้วยเกลือเสริมไอโอดีน ซึ่งพฤติกรรมต่างๆ เหล่านี้ต้องกระทำอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องตลอดไป นอกจากนั้นก็กลุ่มอื่น ๆ ของชุมชนต่างก็มีส่วนสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาโรคขาดสารไอโอดีน เช่นเดียวกัน ทั้งกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีส่วนร่วมในการสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่ม อสม. กลุ่มแม่บ้านที่มีกิจกรรมในด้านการส่งเสริมการใช้เกลือเสริมไอโอดีน เป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้เกลือเสริมไอโอดีนปรุงรสอาหารในครัวเรือน

2.2 ความรับผิดชอบของผู้นำ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าหมู่บ้านจอมคีรี มีนายพรหม เก่งกล้า เป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นบุคคลที่มีความเสียสละ ขยันขันแข็ง ซื่อสัตย์ มีวิสัยทัศน์ มีความเป็นผู้นำสูง ไม่รวบอำนาจในการปกครองหมู่บ้าน จะเห็นได้จากการบริหารจัดการภายในหมู่บ้าน ในด้านการปกครองจะมีคณะกรรมการหมู่บ้าน 9 ฝ่าย ทั้ง 9 ฝ่ายจะขึ้นตรงต่อผู้ใหญ่บ้าน เมื่อมีการดำเนินกิจกรรมหรือจัดตั้งกลุ่มองค์กรต่าง ๆ แต่ละกลุ่มจะขึ้นตรงต่อกรรมการหมู่บ้านฝ่ายที่กลุ่มเหล่านั้นเกี่ยวข้อง เช่น กลุ่มของกองทุนเกลือเสริมไอโอดีน ตาม

ลักษณะงานจะเกี่ยวข้องกับงานสาธารณสุขก็จะขึ้นตรงต่อกรรมการหมู่บ้านฝ่ายสาธารณสุข เช่นนี้เป็นต้น อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีกรรมการฝ่ายต่าง ๆ รับผิดชอบงานหรือโครงการที่หมู่บ้านจัดทำแต่ทุกโครงการผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้ควบคุม กำกับ ดูแลและรับผิดชอบ

ผู้ใหญ่บ้านพรหมา บอกกับผู้วิจัยว่าการปกครองบ้านเมืองสมัยนี้ต้องมีการกระจายงาน ถ้าเอามาทำคนเดียวทำไมไหว ทำไมทัน เพราะทุกหน่วยงานที่จัดทำโครงการพัฒนาหมู่บ้านจะมุ่งตรงมาที่ผู้ใหญ่บ้าน การพัฒนาหมู่บ้านจะต้องทำไปพร้อมๆ กันทุกงาน จะเลือกพัฒนาอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ โดยเฉพาะในเรื่องของสุขภาพอนามัยเป็นเรื่องที่สำคัญ ผู้ใหญ่บ้านเคยบอกกับผู้วิจัยว่า ถ้าหมู่บ้านมีเงินทุนมากๆ จะส่งเด็กนักเรียนที่สนใจในด้านสาธารณสุขไปศึกษาต่อหลักสูตรของกระทรวงสาธารณสุข แล้วกลับมาทำงานในหมู่บ้าน คือ ทำงานที่ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน ด้วยเหตุที่หมู่บ้านต้องพัฒนาและปรับปรุงงานหลายด้าน ผู้ใหญ่บ้านจึงกระจายงานให้คณะกรรมการหมู่บ้านแบ่งงานกันรับผิดชอบ และให้กรรมการหมู่บ้านแต่ละฝ่ายไปคัดเลือกคณะทำงานมาบริหารจัดการให้ทำงานเป็นกลุ่มจะได้ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ด้วยเหตุที่การบริหารจัดการภายในหมู่บ้านจอมคีรี ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี เป็นตัวอย่างของหมู่บ้านใกล้เคียง เมื่อมีการคัดเลือกคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลแม่นะ ผู้ใหญ่บ้านพรหมา เก่งกล้า จึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นประธานองค์การบริหารส่วนตำบลแม่นะ หลังจากพี่พลวงพรหมาได้ลาออกจากการเป็นประธาน อบต. และได้รับการเลือกตั้งจากชาวบ้านของตำบลแม่นะ ให้เป็นกำนันตำบลแม่นะ คนปัจจุบัน นอกเหนือจากผู้ใหญ่บ้าน (กำนันคนปัจจุบัน) แล้ว ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการ หรือผู้นำตามธรรมชาติ ต่างก็เป็นผู้ที่มีความเสียสละ มุ่งพัฒนาหมู่บ้าน ทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมทุกคน ชาวบ้านจึงให้การยอมรับและคัดเลือกให้เป็นแกนนำของหมู่บ้าน

2.3 หน่วยงานของรัฐ เป็นกลไกที่สำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จของการป้องกันโรคของหมู่บ้าน อาทิ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขทั้งในระดับอำเภอและระดับตำบล เป็นฝ่ายที่ให้การสนับสนุนด้านความรู้ วิชาการ และเป็นฝ่ายที่ช่วยประสานงานในการสั่งซื้อเกลือเสริมไอโอดีน จัดหาสารโปแตสเซียมไอโอเดทให้แก่หมู่บ้าน สนับสนุนทีมมาตรฐานการตรวจหาภาวะขาดสารไอโอดีนในเด็กนักเรียน เป็นผู้ให้ข้อมูลแก่นักเรียนที่พบภาวะขาดสารไอโอดีน เป็นผู้ให้ข้อมูลสถานการณ์การขาดสารไอโอดีนแก่กลุ่ม อสม. และผู้นำชุมชน เป็นผู้ที่ทำให้คำปรึกษาในการดำเนินงานของหมู่บ้าน กรณีเกิดมีปัญหาดัดขัด นอกจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขแล้ว ยังมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับหมู่บ้านต่างให้การ

สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านเป็นอย่างดีทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งเป็นขวัญ กำลังใจ และเป็นสิ่งจูงใจเป็นอย่างดีสำหรับคนในชุมชนในการดำเนินงานพัฒนาหมู่บ้าน และเป็นการสร้างศักยภาพให้หมู่บ้านในการพึ่งตนเอง ไม่เพียงแต่แก้ไขปัญหาโรคขาดสารไอโอดีนเท่านั้นและที่จะลืมไม่ได้อีกหนึ่งหน่วยงานหนึ่งก็คือ ครูทุกคนของโรงเรียนบ้านจอมคีรีที่มีส่วนสร้างความตระหนัก สร้างจิตสำนึก ให้ความรู้และปลูกฝังพฤติกรรมสุขภาพแก่เด็กนักเรียนของโรงเรียน

อภิปรายผล

ผลการวิจัยนี้ มีบางประเด็นที่น่าสนใจและผู้วิจัยเห็นควรนำมาอภิปราย คือ ความล้มเหลวและความสำเร็จของการแก้ปัญหาโรคขาดสารไอโอดีน ซึ่งเป็นปัญหาหนึ่งของชุมชน จากข้อมูลการแก้ปัญหาการขาดสารไอโอดีน 2 ระยะจะเห็นได้ว่ามี 2 แนวคิด แนวคิดแรกจะเรียกว่าเป็นแนวคิดดั้งเดิมของข้าราชการไทยในการทำงานกับชุมชน คือ แนวคิดในเรื่องอำนาจข้าราชการหรือพนักงานของรัฐ ถือตนว่ามีความรู้ มีทรัพยากรและมีอำนาจ การทำงานจึงมีลักษณะที่ทำให้ชุมชนเข้ามารับทราบการดำเนินงานในพื้นที่พร้อมกับขอความร่วมมือ อาจกล่าวได้ว่า ข้าราชการเป็นผู้กระทำหรือผู้แสดง ชาวบ้านเป็นผู้ถูกกระทำหรือเป็นตัวประกอบ ถึงแม้จะมีผลงาน ก็มักจะเป็นช่วงสั้น ๆ ในตอนแรก ๆ เท่านั้นในที่สุดก็จะไม่ยั่งยืน ตัวอย่างจะเห็นได้จากโครงการต่าง ๆ ของรัฐในชุมชนส่วนมากจะไม่ยั่งยืน ทั้งนี้เพราะชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมกำหนดปัญหา ความต้องการ และวิธีการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับความต้องการของตน ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (2540, หน้า 22) กล่าวไว้ว่า “เป็นการทำงานแบบ จากบนลงล่าง คือ การที่เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือนักพัฒนาจะเป็นผู้ที่ล้มมนา วิเคราะห์ปัญหาและสภาพของชุมชนอย่างเข้าใจทะลุปรุโปร่ง และเป็นผู้ตัดสินใจเลือกว่าแนวทางใดที่เหมาะสม แต่ทว่าเจ้าของปัญหา คือ ชาวบ้านมักไม่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการนี้” ในระยะต่อมาหลังจากที่หมู่บ้านผ่านประสบการณ์ล้มเหลว และได้รับข้อมูลข่าวสาร ความรู้ในเรื่องโรคขาดสารไอโอดีน ชาวบ้านเกิดความตระหนักและรับรู้ถึงปัญหาของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างความสำนึกรู้ ที่จะช่วยพัฒนาศักยภาพการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในชนบท (อุทัย ดุลยเกษม, 2531, หน้า 584 - 585) ชาวบ้านจึงร่วมกันหาวิธีการใหม่และปรับปรุงวิธีเก่าให้เหมาะสมในการดำเนินการป้องกันโรคขาดสารไอโอดีนในหมู่บ้านอีกครั้ง นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2532, หน้า 7) กล่าวว่า “การพัฒนา คือ จะต้องฟื้นฟู แนวทางที่ชนบทต้องมีความสามารถ มีศักยภาพของตนเอง ฟื้นฟูให้มาอยู่ในฐานะที่พึ่งตนเองได้” เพราะการ

ดำเนินโครงการใด ๆ ก็ตามถ้าประชาชนมิได้รู้สึกว่าเป็นปัญหาหรือความต้องการของชุมชน และไม่ได้ลงมือดำเนินกิจกรรมด้วยตนเองแล้ว โครงการนั้นมิอาจประสบความสำเร็จ และดำเนินการอย่างยั่งยืนอยู่ได้ ดังเช่นในระยะแรกของการแก้ไขปัญหาการขาดสารไอโอดีน ที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขให้ชุมชนนำเกลือมาผสมสารโปแตสเซียมไอโอเดท ซึ่งการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวไม่ยั่งยืน กลุ่มชาวบ้านจึงปรับเปลี่ยนวิธีการใหม่ตามความต้องการของชาวบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของ แอนดรู เพียร์ส และมาเทียส สไตรเฟล (Andrew Pearse and Mathies Sticfl อ้างในสุริยวดี หุ่นยนต์, 2528, หน้า 50) ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่กลุ่มประชาชนหรือขบวนการ ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาเป็นผู้อยู่วงรอบนอก ได้เพิ่มความสามารถในการควบคุมทรัพยากรและสถาบันต่าง ๆ ตามสถานะสังคมที่เป็นอยู่ และอีกประการหนึ่งในการจัดตั้งกองทุนเกลือเสริมไอโอดีน ถ้าหากการดำเนินงานประสบผลสำเร็จ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขของหมู่บ้านคาดว่าจะได้รับเกลือสนับสนุนจากหน่วยงานสาธารณสุขเป็นบางส่วน ถึงแม้จะไม่ได้รับการสนับสนุนมากเหมือนกับบางหมู่บ้านที่หน่วยงานของรัฐได้เข้าไปจัดตั้งกองทุนให้ ชาวบ้านคิดว่าดีกว่าจะไม่ได้อะไรเลย ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ (253, หน้า 87) ได้สรุปการทำโครงการที่ได้รับบทเรียนจากหมู่บ้านยกกระบัตรว่า กลุ่มเกษตรกรที่มีประสิทธิภาพ และสมาชิกสนใจมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน มักเริ่มจากการปฏิบัติงานที่สอดคล้องกับความต้องการ และมีสิ่งจำเป็นเร่งด่วนของคนในท้องถิ่นนั้น เมื่อการดำเนินการโดยมีข้าราชการเป็นผู้กระทำล้มเหลว อสม. ซึ่งเป็นกลไกหนึ่งของกระทรวงสาธารณสุขที่ทำงานใกล้ชิดกับชุมชน ได้ดำเนินการต่อในลักษณะของการประชุมหารือและมีการแสวงหาความรู้โดยการไปศึกษาดูงานและนำประสบการณ์มาประยุกต์ใช้ ผลก็คือเกิดกองทุนเกลือขึ้นโดยชาวบ้านดำเนินการเอง โดยความช่วยเหลือของ อสม. การดำเนินการครอบคลุมทั้งชุมชนและที่โรงเรียน ทำให้การแก้ปัญหาการขาดสารไอโอดีนประสบผลสำเร็จ ถึงแม้จะใช้เวลาหลายปี หมู่บ้านมีกองทุนเกลือเสริมไอโอดีน ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนบริโภคเกลือเสริมไอโอดีน และทราบว่าถ้าบริโภคเกลือเสริมไอโอดีนเป็นประจำแล้ว จะสามารถป้องกันโรคขาดสารไอโอดีนได้ ซึ่งถือว่าประสบผลสำเร็จมากกว่าอัตราการเกิดโรคขาดสารไอโอดีนในปัจจุบันลดลง

เงื่อนไขสำคัญของความสำเร็จ คือ “การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน” โดยมีกลุ่ม/องค์กร เป็นผู้นำแนวคิดนี้ เป็นที่ยอมรับกันในปัจจุบันที่สอดคล้องกับการกระจายอำนาจ การเป็นประชาธิปไตยและการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ซึ่งประกอบด้วยพลังแห่งความรู้ พลังแห่งการจัดการและพลังแห่งธรรม (ประเวศ วะสี, 2539) หรือกรณีการรวมกลุ่มเพื่อช่วย

เหลือซึ่งกันและกันของกลุ่มอมทรัพย์ศิริวง ทำให้การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มประสบความสำเร็จ (พรพิไล เลิศวิชา, 2532, หน้า 71)

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยมีความเชื่อว่า การมีส่วนร่วมในความหมายที่ให้ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจ และข้าราชการคอยสนับสนุนเป็นแนวคิดที่ถูกต้อง ที่เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่ทำงานในชุมชนควรจะมีการปรับเปลี่ยนมาใช้แนวคิดนี้ เพราะถ้าพึ่งเจ้าหน้าที่ไม่สามารถแก้ปัญหาที่ซับซ้อนของชุมชนได้

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันโรคขาดสารไอโอดีนบ้านจอมศิริ ทำให้ทราบถึงเงื่อนไข ปัจจัย กลไกและวิธีการที่มีผลทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการป้องกันโรคขาดสารไอโอดีน ซึ่งผลจากการดำเนินงานดังกล่าวทำให้หมู่บ้านประสบผลสำเร็จในการควบคุมและป้องกันโรคได้เป็นอย่างดี ซึ่งผู้วิจัยได้ประเมินจากอัตราการเกิดโรคภายในหมู่บ้านมีแนวโน้มลดลง ถึงแม้จะไม่หมดไปจากหมู่บ้าน แต่ก็นับว่าได้ผลเป็นอย่างดี เพราะจากการตรวจเด็กนักเรียนภายในหมู่บ้านที่ยังมีภาวะขาดสารไอโอดีน เป็นเด็กที่ขาดสารไอโอดีนรายเก่า ที่ความรุนแรงของโรคลดลงจากเดิม คือจากที่เคยเป็นระดับ 2 ลดลงเหลือเพียงระดับ 1 และจากเดิมเคยเป็นระดับ 1 ปี ลดลงเหลือระดับ 1 เอ แนวโน้มของโรคคาดว่าก่อนสิ้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ภาวะขาดสารไอโอดีนจะหมดไปจากหมู่บ้าน

การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาชุมชนที่ทำให้ผลของการพัฒนาสามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และทำให้ผลของการพัฒนาคงอยู่อย่างยั่งยืน โดยมีกลุ่มหรือองค์กรชุมชนเป็นแกนนำในการพัฒนา การที่จะให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในกิจกรรมใด ๆ นั้น ขึ้นอยู่กับศักยภาพของผู้นำชุมชน การยอมรับในตัวผู้นำของชุมชน พื้นฐานของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การรับรู้ของชุมชน สิ่งเหล่านี้เป็นกลไก ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของหมู่บ้าน เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การดำเนินกิจกรรมสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ และสิ่งที่หมู่บ้านควรจะดำเนินการต่อไปในด้านการป้องกันโรคขาดสารไอโอดีน คือ

1. ให้ความสำคัญในกิจกรรมการป้องกันอย่างต่อเนื่องตลอดไป ถึงแม้อัตราการเกิดโรคจะลดลงหรือหมดไปจากหมู่บ้าน

2. เผยแพร่กิจกรรมไปยังเครือข่ายหมู่บ้านใกล้เคียง
3. พัฒนาปรับปรุงกองทุนหมู่บ้านให้เป็นกองทุนระดับตำบล เพื่อให้การสนับสนุนหมู่บ้านเครือข่าย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำวิจัยในพื้นที่อื่น โดยใช้ร่วมกับแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการ
2. ทำวิจัยเปรียบเทียบในหมู่บ้านที่ประสบความล้มเหลว เพื่อหาข้อสรุปในการพัฒนาปรับปรุงการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพ